

УДК 351.864:006.063

DOI: 10.63978/3083-6476.2025.2.2.10

Пацек Богуслав

доктор хабілітований, професор
Ягеллонський університет
Краков, Польща
e-mail: bpacek@op.pl
ORCID: 0000-0001-8111-1682

Пєвцов Геннадій Володимирович

доктор технічних наук, професор
Інститут проблем реєстрації інформації
НАН України
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-0426-6768

ВІЙСЬКОВА ДОКТРИНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу історичної еволюції та трансформації російської військової доктрини від початку XX століття до сьогодення. Розглянуто ключові етапи та військові конфлікти, зокрема польсько-радянську війну, Зимову війну, війну в Афганістані, Чеченські та Грузинська війни, а також їхній вплив на розвиток російської військової думки. Особливу увагу приділено пострадянським військовим доктринам і впливу так званої “концепції Герасимова” на сучасну російську військову стратегію. Визначено спільні риси російських військових дій, зокрема обґрунтувань агресії, готовність до значних людських втрат і схильність до вчинення воєнних злочинів. Метою дослідження є визначення ключових етапів та факторів, що сформували російське військове мислення, а також окреслення основних тенденцій і характеристик сучасної військової доктрини росії в контексті її тривалої агресії проти України.*

***Ключові слова:** військова доктрина, російська федерація, гібридна війна, Україна.*

Bohuslav Patsek

Doctor of Habilitation, Professor
Jagiellonian University
Krakow, Poland
e-mail: bpacek@op.pl
ORCID: 0000-0001-8111-1682

Hennadii Pievtsov

Doctor of Engineering Science, Professor
Institute for Information Recording
of the NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0426-6768

THE MILITARY DOCTRINE OF THE RUSSIAN FEDERATION: HISTORICAL EVOLUTION AND APPLICATION IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

***Abstract.** The article is dedicated to analyzing the historical evolution and transformation of russian military doctrine from the early 20th century to the present day. It examines key periods and military conflicts-such as the*

Polish-Soviet War, the Winter War, the war in Afghanistan, the Chechen and Georgian wars-highlighting their impact on the development of Russian military thought. Special attention is paid to post-Soviet military doctrines and the influence of the so-called "Gerasimov Doctrine" on contemporary Russian military strategy. The article identifies common features of Russian military operations, including the justification of aggression, readiness to sustain heavy human losses, and a tendency to commit war crimes. The goal of the study is to identify the key stages and factors that have shaped Russian military thinking, as well as to outline the main trends and characteristics of Russia's current military doctrine within the context of its ongoing aggression against Ukraine. The analysis demonstrates that during the initial phase of the full-scale invasion of Ukraine, the Russian Federation implemented its 2014 military doctrine and General Gerasimov's concept, which emphasized non-military means and rapid, decisive action. However, failures during the first year of the war-due to a variety of factors-forced Russia to adjust its tactics and methods of combat employment. Since 2024, modern drone technologies and electronic warfare have become a central element of combat operations for both sides, providing advantages in intelligence gathering, precision strikes, and countermeasures. As a result, the Russo-Ukrainian War has fundamentally transformed the nature of modern warfare, making the prospect of victory directly dependent on the development and integration of new technologies.

Keywords: military doctrine, Russian Federation, hybrid warfare, Ukraine.

Вступ

Постановка проблеми. Росія, як одна з наддержав, тривалий час брала активну участь у формуванні світової історії. Протягом років російська військова думка зазнавала значної еволюції, відображаючи як внутрішні соціально-політичні процеси, так і зміни в міжнародній обстановці. Історична трансформація військової доктрини росії є складним і багатограним процесом, вивчення якого має важливе значення для розуміння сучасної російської зовнішньої та оборонної політики, а також для оцінки потенційних загроз і викликів міжнародній безпеці.

Цікавим явищем є те, що, незважаючи на великі зміни у світі, пояснення росією причин своїх військових дій завжди залишаються незмінними та обґрунтовуються необхідністю захисту своєї країни від потенційної агресії або порятунку пригноблених груп російськомовного населення. Так, під час польсько-радянської війни 1919-1921 років це був порятунок пролетаріату від гніту правлячих еліт, під час Зимової війни – порятунок населення північної росії від агресії фінів, під час нападу на Польщу у 1939 році – порятунок українського та білоруського населення, а під час вторгнення в Україну – захист від НАТО та порятунок російськомовного населення [1-2].

Одною з головних рис російських війн та конфліктів є продовження їх ведення навіть ціною великих людських втрат, що обумовлено наявністю значних людських ресурсів, особливо в порівнянні з європейськими країнами. Незмінною для ведення воєнних дій росіянами також залишається схильність до скоєння масових воєнних злочинів. Цей елемент завжди є важливим чинником російських війн та конфліктів та має за мету зниження морального духу противника та ліквідацію потенційного опору цивільних. Це відбувалося у Фінляндії, Афганістані, Чечні, Сирії, Катині та Україні [3-8].

Під час конфліктів з багатьма країнами росіяни допускали чимало помилок, але водночас демонстрували здатність до навчання та адаптації в нових умовах. Здатність до адаптації може дати перевагу над противником, тому важливо відстежувати зміни, що відбуваються, і використовувати їхні слабкі сторони [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато дослідників зробили значний внесок у вивчення російської військової доктрини. Так, Гудрун Перссон у роботі "Російська військова думка: еволюція стратегії з часів Кримської війни" аналізує історичний контекст і відкидає спроби уявлення багатьох західних експертів про російське військове мислення [10]. В подальшому Марк Галеотті, ввів термін "доктрина Герасимова". Погляди Галеотті істотно вплинули на початкове західне розуміння підходу Росії до сучасної війни, підкресливши інтеграцію невійськових і військових тактик. У той же час робота Дмитра Адамського "Російський спосіб стримування", показує, що російський підхід до примусу,

який він називає стримуванням, заснований насамперед на культурних, ідейних та історичних факторах [11]. До цього висновку також приходять Павло Лузін і Євген Рошин у своєму дослідженні “Стратегія і військове мислення росії: Еволюціонуючий дискурс до 2025 року”. Вони виділяють три різні групи, що, на їхню думку, істотно впливають на військову стратегію росії: ідеологію, публічні стратегії і практики [12]. Показано, що військова доктрина не є монолітною, а розуміння різних ідеологічних та інституційних аспектів допомагає передбачати можливі зміни в ядерній доктрині та тактиці наземних операцій.

Мета статті присвячена аналізу формування та трансформації російської військової доктрини. Метою дослідження є виявлення ключових етапів та факторів, що вплинули на розвиток російського військового мислення, а також визначення основних тенденцій і характеристик сучасної військової доктрини росії з урахуванням її тривалої агресії проти України.

Виклад основного матеріалу

Розвиток російської держави, централізованої навколо Москви, почався відносно пізно порівняно з іншими європейськими державами. Протягом більшої частини Середньовіччя росія займала невеликі території навколо Москви, перебуваючи в багатьох конфліктах з іншими слов'янськими князівствами та монголо-татарами. Під владою Золотої Орди Московське князівство залишалося аж до Куликовської битви 1380 року. З того часу почалися успіхи Москви та поступове зміцнення її впливу в регіоні. Завдяки православній церкві, яка об'єднувала більшість слов'янських племен, була реалізована концепція об'єднання земель в один державний організм [13].

Важливою подією, яка стала початком російського експансіонізму, був занепад Константинополя та шлюб Івана III із Зоєю Палеолог, племінницею останнього візантійського імператора. Іван III прийняв як герб візантійського двоголового орла оголосив себе спадкоємцем Римської імперії. Онук Івана III та Зої, Іван IV Грозний, першим назвав себе російським царем [14]. Перші роки його правління пройшли під знаком реформ, що централізували владу в значно розширеній, після завоювань його діда та батька, державі, та військових походів, завдяки яким він підкорив собі ханства, що виникли після розпаду Золотої Орди. Після завоювання казанської землі Іван IV одразу розпочав християнізацію місцевого населення, що мало збільшити його залежність від Москви. Природний кордон у вигляді річки Волги та збудовані вздовж неї укріплення забезпечували Москві та землям на схід від неї безпеку від монгольських набігів та сприяли їхньому значному економічному розвитку. Завдяки новим завоюванням виникли торгові шляхи до Китаю, Індії та Персії. Щоб покращити цей торговий потік, на Білому морі в Архангельську був побудований порт. Однак гирло Волги контролювалося Астраханським ханством. Тому Іван IV вирішив завоювати ці землі, а відразу після їхнього завоювання, подібно до Казані, охрестив їх, підпорядкував центральній владі в Москві [14]. В подальшому це відкрило росії можливість колонізації Сибіру за аналогічною схемою. Після зміцнення своєї влади на сході Іван розпочав кампанію на заході, бажаючи збільшити російські впливи в Європі.

Під час правління царя Петра I росія розпочала кампанії, щоб здобути доступ до стратегічних морів та Світового океану. Щоправда, існував порт в Архангельську, але Біле море надовго замерзло протягом зими, що значно ускладнювало рух товарів. Петро I вирішив, що російська імперія, яка вже була частиною Священної ліги, використає війну з Османською імперією та здобуде доступ до Азовського моря [15]. Після його завоювання він наказав збудувати військово-морську базу Таганрог. Перемога в битві під Полтавою увінчала багаторічні зусилля росії та надала їй доступ до Балтійського моря [15]. Незважаючи на пізніші втрати на півдні, зокрема Азова та Таганрога, саме Петро I визначив

напрямок майбутніх західних російських експансій у Балтійському, Азовському та Чорному морях, а також на Кавказі, які здійснювали наступні правителі російської імперії, СРСР, а потім і сучасної росії.

1. Формування основ (1919-1991)

Після поразки в Першій світовій війні та революції 1917 року більшовики вже у 1919 році розпочали свої перші наступальні військові операції. Їхньою метою було повернення територій, які ще недавно належали російській імперії і на яких почали виникати національні держави – Польща, Українська Народна Республіка, Латвійська Республіка та Білоруська Народна Республіка. Більшовики також прагнули, згідно з філософією Леніна, розпочати всесвітню революцію пролетаріату та активну боротьбу з капіталізмом. Використовуючи відступ німецьких окупаційних військ, більшовицькі війська почали займати покинуті території в околицях Мінська, Вільнюса, Молодечна, Поневежа, Слоніма та Сарн [16].

Важливі дії відбулися у 1920 році, коли основні воєнні дії точилися на території Польщі – на двох головних напрямках: північному – з територій так званої Смоленської брами, та південному – з територій сучасної України. Їх розділяло Полісся, яке через велику кількість боліт і заболочених ділянок не підходило для ведення активних воєнних дій. Незважаючи на початкові успіхи більшовиків на півночі, польським підрозділам вдалося зупинити наступ на територіях сучасної Білорусі. Однак на півдні більшовикам вдалося захопити Київ, замкнувши його в оточенні. Воєнні дії, що велися більшовиками, мали ознаки маневрової, а не позиційної війни, як це було під час Першої світової війни [17]. Активність північного фронту почала слабшати на початку серпня 1920 року. Остаточну поразку більшовицьких військ було спричинено, насамперед, надмірним розтягненням армій, які, ведучи бойові дії на двох окремих фронтах, не мали достатньої наступальної сили, щоб остаточно знищити польську армію. Частина командування Червоної армії піддалася ілюзії легкості досягнення здобутків та можливості проведення комуністичних революцій не лише в Польщі, а й в інших європейських країнах. Крім того, негативну роль відіграли особисті амбіції головних командирів Південного фронту, які ігнорували накази підтримати наступ військ Північного фронту й натомість намагалися збільшити свої перемоги на півдні, що ще більше підірвало наступальні можливості більшовиків [17].

Після поразки у війні з Польщею Червона армія зазнала значної реформи. Через робітничі та селянські повстання, а також складну економічну ситуацію було вирішено суттєво скоротити її чисельність і реформувати систему підготовки військових кадрів. Уже у 1925 році була сформована концепція кадрових змін і матеріального переоснащення Червоної армії. Окремо підкреслювалася важливість якнайшвидшого перенесення воєнних дій на територію ворога та можливість ефективного стримування потенційної агресії за допомогою чисельної та сучасно оснащеної армії. Радянські військові, спираючись на досвід Першої світової війни та війни з Польщею, в 1930-х роках розробили сильно централізовану доктрину глибоких операцій, яка підкреслювала роль мобільності, зосередженні різних видів збройних сил на одному напрямку, а також на розширенні ролі бронетанкових підрозділів [18]. У веденні бойових дій найефективнішим способом прориву оборони противника вважалося створення пролому в обороні, проникнення штурмових підрозділів у глибокий тил для нівелювання можливостей відновлення оборони, з подальшим наступом основної частини військ через пролом в обороні. Крім того, велика увага приділялася логістичному забезпеченню та охороні ліній постачання – задля збереження наступального потенціалу військ [19]. Важливу роль відігравала провідна комуністична ідея, яка передбачала боротьбу пролетаріату, незалежно від національності, та повне знищення капіталістичних держав [18]. Однак через чистки, проведені Сталіним у 1930-х роках, жертвами яких стали насамперед найбільш досвідчені й підготовлені офіцери,

концепція глибоких операцій не могла бути реалізована в повному обсязі під час Другої світової війни [19].

Першою такою спробою стало вторгнення до Фінляндії та Зимові війни. Перед початком бойових дій деякі радянські військові високопосадовці очікували швидкого розгрому фінського опору та включення цих територій до СРСР. Було навіть замовлено спеціальну сюїту у Дмитра Шостаковича, яку планували виконати на параді в Гельсінкі. Радянські війська напали на Фінляндію без формального оголошення війни 30 листопада 1939 року. Вторгнення відбувалося за одним головним напрямком – Карельський перешийок та місто Вііпурі, а також трьома додатковими: на північ від Ладозького озера з фланговою атакою, що мала на меті оточення фінських військ; у напрямку Ботнічної затоки, щоб розділити Фінляндію на дві частини; та в напрямку Петсамо. Спочатку СРСР досяг певних успіхів, проте доктрина глибоких операцій, розроблена для рівнин Східної Європи, виявилася надзвичайно неефективною в умовах густо залісненої й болотистої місцевості Фінляндії, з обмеженою кількістю доріг. Така місцевість унеможлиблювала ефективну координацію різних родів військ та знижувала мобільність моторизованих та механізованих підрозділів. Крім того, радянські війська не мали належної розвідувальної підготовки та не були готові до ведення бойових дій у зимових умовах. Втрати на початковому етапі, а також неможливість подальшого просування змусили командування сил СРСР змінити стратегію ведення війни, зосередившись на захопленні окремих регіонів і примушенні фінів до мирних переговорів. Також, у супереччя доктрині глибоких операцій, було здійснено децентралізацію управління. На оперативному рівні покращено логістичне забезпечення та вжито заходів для підвищення морального духу солдатів. Використовуючи чисельну перевагу, радянські війська зосередили основні зусилля на фронтальних атаках укріплень і перевантаженні фінської оборони, навіть ціною значних людських втрат. На тактичному рівні вдалося суттєво покращити можливості розвідки, використовуючи літаки та аеростати. Також було збільшено кількість артилерії, яка проводила підготовчі обстріли перед штурмами піхоти, а штурмові підрозділи отримали базові бронезилети. Усе це сприяло прориву фінського опору на західній частині лінії Маннергейма й змусило фінський уряд розпочати мирні переговори та піти на поступки СРСР [3].

Після закінчення Другої світової війни СРСР та Сполучені Штати увійшли в стан, який згодом отримав назву “холодна війна”. Найхарактернішою рисою цього періоду стала гонка озброєнь між двома наддержавами, яка супроводжувалася розвитком нового виду зброї – ядерної. Стратегія володіння таким озброєнням була продиктована його безпрецедентною руйнівною силою. Доктрина, відома під назвою взаємно гарантованого знищення, теоретично мала гарантувати мир та запобігти ядерній війні. Завдяки дотриманню цієї доктрини, з часів Другої світової війни жодна ядерна зброя не була використана в бойових цілях, хоча загрози її застосування все ж виникали (наприклад, під час Карибської кризи).

Інтервенція військ СРСР в Афганістані мала на меті збільшення власного впливу в цьому регіоні, багатому на природні ресурси, та встановлення уряду, прихильного до співпраці з Радянським Союзом. Вона розпочалася з операції “Шторм-333”, у результаті якої, після десанту підрозділів ВДВ та штурму президентського палацу, загинув Хафізулла Амін, а його місце обійняв прихильний до Москви Бабрак Кармаль. Одночасно на територію Афганістану було введено дві дивізії. Війська СРСР не могли розміщуватися по всій країні, тому були обрані стратегічні пункти, які вони контролювали. Такими пунктами були найважливіші міста, дороги, місця видобутку природних ресурсів та лінія кордону з СРСР. Наприкінці 1980-х років було ухвалено рішення про виведення радянських військ з Афганістану. Причин цієї поразки можна назвати кілька. По-перше, радянські війська були підготовлені до конвенційних бойових дій, а не до партизанської війни. По-друге, СРСР приділяв недостатньо уваги культурним чинникам і не зміг переконати афганців у соціалістичному баченні держави [20-21].

2. Воєнні доктрини російської федерації

Після розпаду СРСР у 1991 році в росії відбулося багато змін, зокрема, щодо державних кордонів, ставлення до Заходу та відкритості до іноземних інвестицій. Перше десятиліття після розпаду стало періодом пошуку росією військової ідентичності та розробки доктринальних основ, які б відповідали новим геополітичним реаліям. На початковому етапі простежувався період роззброєння, співробітництва та транспарентності у відносинах між росією і США [22].

Військова доктрина 1993 року: Пострадянські погляди

У 1993 році була ухвалена перша після розпаду СРСР воєнна доктрина. Її формування значною мірою зумовили геополітичний контекст і проблеми безпеки того періоду. Доктрина була спрямована на захист національних інтересів росії, а однією з найбільш суттєвих змін стало офіційна відмова від радянського зобов'язання не застосовувати ядерну зброю першими. Це рішення пояснювалося істотним ослабленням звичайних збройних сил, унаслідок чого ядерна зброя почала розглядатися як основний інструмент стримування агресії.

Сама доктрина характеризувалася як оборонна, і в ній підкреслювалося, що росія не має потенційних противників [23]. Основну небезпеку становили локальні війни та регіональні конфлікти. У доктрині розрізнялись зовнішні військові небезпеки та військові загрози. Зокрема, як загрози розглядалися територіальні претензії та втручання у внутрішні справи росії. Доктрина відображала перехід від радянської орієнтації на глобальну конфронтацію до занепокоєння щодо регіональної нестабільності на пострадянському просторі.

Ключовими військово-політичними принципами та стратегічними цілями доктрини були запобігання війні та відбиття агресії, перевага надавалася невійськовим засобам врегулювання конфліктів. Доктрина була спрямована на захист національних інтересів російської федерації, стратегічні цілі були насамперед зосереджені на національній обороні та підтримці стабільності в безпосередній близькості від кордонів країни, що відображало зниження глобального впливу росії.

Роль та умови застосування ядерної зброї в доктрині полягали головним чином у стримуванні. У цьому росія зблизилася з ядерною доктриною західних країн.

Принципи застосування звичайних збройних сил передбачали створення менших за чисельністю, легших та мобільніших збройних сил з покращеними можливостями швидкого розгортання. Проте реалізація цих змін виявилася складною. Збройні сили також могли застосовуватися для захисту від антиконституційних дій та незаконного збройного насильства, що загрожують територіальній цілісності країни. Акцент на мобільність і швидке розгортання військ вказував на прагнення реагувати на регіональні конфлікти та внутрішню нестабільність, а не на ведення широкомасштабної війни. Створення нової доктрини мало на меті показати міжнародній спільноті шлях, яким російська федерація хоче йти. Росія мала залишатися однією з наддержав, але вже згадувала США та НАТО як партнерів, а не як загрозу [22; 24].

Військова доктрина 2000 року: адаптація до нових реалій

Важливим етапом подальшої трансформації російської військової доктрини стала війна в Косово 1999 року та Друга чеченська війна. Олексій Арбатов у праці “Трансформація російської військової доктрини: уроки Косово та Чечні” зазначає, що ці війни мали глибокий вплив на російське мислення у сфері безпеки та військову доктрину [22]. Арбатов стверджує, що росія винесла з Косово низку ключових уроків, зокрема сприйняття того, що мета виправдовує засоби, ефективність масованого застосування сили, зневагу до міжнародного права та важливість контролю над інформаційним простором.

Це, а також досвід чеченської війни, сприяло перегляду російської військової доктрини, що знайшло відображення у Воєнній доктрині 2000 року.

Доктрина 2000 року також характеризувалася як оборонна, розглядала як внутрішні, так і зовнішні військові загрози, підкреслюючи важливість стримування агресії та забезпечення військової безпеки. Військово-політична обстановка характеризувалася зниженням загрози великомасштабної війни, але зростанням впливу нетрадиційних загроз, таких як тероризм, та можливістю ескалації регіональних конфліктів [25].

Військово-політичні принципи та стратегічні цілі зазнали певних змін. Доктрина була спрямована на забезпечення військової безпеки росії та підкреслювала важливість захисту національних інтересів та етнічних росіян.

Порівняно з 1993 роком, у доктрині 2000 року відбулися зміни в ролі та умовах застосування ядерної зброї. Допускалося перше застосування ядерної зброї у відповідь на великомасштабну агресію із застосуванням звичайних озброєнь при загрозі національній безпеці. Поріг її застосування був знижений порівняно з позицією 1993 року, що відображало побоювання мінливого характеру можливих конфліктів.

Принципи застосування військової сили також еволюціонували. Доктрина передбачала застосування сили проти незаконних збройних формувань усередині росії та підкреслювала необхідність всебічної оцінки військово-політичної обстановки. Згідно з положеннями доктрини, прийнятої у 2000 році, яка вважала дискримінацію та позбавлення прав громадян росії загрозою для всієї держави, у 2008 році було проведено військову операцію в Грузії, обґрунтовану необхідністю захисту громадян російської федерації та етнічних росіян. Ця операція була добре спланована, а підрозділи — підготовлені для бойових дій у кавказькій гірській місцевості. Стратегія росії в цій війні була продиктована насамперед домінуванням у кількості та якості військ і техніки, а також висновками, зробленими з війни в Чечні. Ефективність скоординованих атак за участю різних родів військ дозволила домінувати в цій війні та успішно її завершити протягом п'яти днів [26].

Військова доктрина 2010 року: відповідь на розширення НАТО

Після завершення Другої війни в Чечні та війни в Грузії у 2010 році відбулися чергові зміни воєнної доктрини російської федерації. Першою значною відмінністю стало конкретне визначення НАТО та його розширення новими державами-членами як потенційної зовнішньої небезпеки для російської федерації [27-28]. Внутрішні військові небезпеки включали спроби насильницької зміни конституційного ладу та дезорганізацію функціонування державних органів. Військові загрози охоплювали різке загострення військово-політичної обстановки та перешкоджання роботі систем державного управління. Сучасні конфлікти характеризувалися комплексним застосуванням військової сили та невійськових засобів, зокрема інформаційної війни. Визнання характеристик “гібридної війни” стало важливою еволюцією в оцінці сучасних збройних протистоянь.

Ядерна складова доктрини також зазнала змін: було підвищено поріг застосування ядерної зброї. Відтепер її можна було застосовувати лише у разі загрози самому існуванню держави, що було суворішим критерієм, ніж “критичні ситуації” у 2000 році. Попри це, доктрина, як і раніше, передбачала можливість першого застосування у випадку екзистенційних загроз та інтегрувала звичайні високоточні озброєння в стратегію стримування, що свідчило про складне розуміння ролі ядерної зброї.

Принципи застосування військової сили були адаптовані з урахуванням концепції неядерного стримування. Було остаточно визначена обґрунтованість застосування збройних сил для захисту громадян за кордоном та підкреслено розвиток неядерного стримування. Доктрина чітко визнала зростаючу важливість невійськових інструментів і необхідність комплексного підходу до безпеки, що виходить за рамки суто військового аспекту.

Військова доктрина 2014 року: зміни у світовій архітектурі небезпеки

Наступну доктрину було прийнято у 2014 році, невдовзі після подій, що суттєво вплинули на міжнародну безпекову ситуацію. Вона ознаменувала значне посилення позиції росії щодо Заходу, особливо до НАТО, яке розглядалося лише як потенційний партнер для “рівноправного діалогу”.

Військова доктрина 2014 року зазначала, що значна кількість конфліктів у світі залишаються невирішеними, а такий стан часто призводить до їхнього остаточного врегулювання військовим шляхом. Підкреслювалося, що чинна на той час архітектура безпеки у світі не забезпечує однакового рівня безпеки для всіх держав. До переліку зовнішніх небезпек, зазначених у доктрині 2010 року, було додано встановлення політичних режимів ворожих до росії на території сусідніх з нею держав, особливо якщо вони були встановлені шляхом повалення законно правлячого уряду. Найімовірніше, це пов’язано із ситуацією в Україні, де за кілька місяців до цього було встановлено уряд, який росія не визнавала [29].

Військові небезпеки було розширено включенням “інформаційного простору та внутрішньої сфери”. Вперше як військова небезпека згадувалася концепція “миттєвого глобального удару”.

Стратегічні цілі змістилися в бік посилення впливу росії у “ближньому зарубіжжі” та протидії загрозам стабільності союзних режимів. Пріоритетне значення надавалося співробітництву з Шанхайською організацією співробітництва (ШОС) та Організацією Договору про колективну безпеку (ОДКБ). Було заявлено за мету проведення регіональної оборонної політики для забезпечення безпеки кордонів від потенційних загроз.

Хоча умови застосування ядерної зброї залишилися незмінними, посилення акценту на неядерному стримуванні вказувало на потенційний довгостроковий зсув у бік переважного використання звичайних високоточних озброєнь.

Принципи застосування військової сили еволюціонували з урахуванням аспектів гібридної війни. Підкреслювалося, що росія вдаватиметься до військових засобів лише після вичерпання некінетичних засобів. Доктрина 2014 року формально визнала важливість невійськових інструментів сили та потенціал гібридної війни, що відображало уроки нещодавніх конфліктів та еволюцію стратегічного мислення.

Аналіз військових доктрин пострадянської росії демонструє значні трансформації, зумовлені змінами геополітичної обстановки та внутрішніх пріоритетів країни. Спостерігається послідовне розширення спектра сприйнятих загроз, зміщення стратегічних цілей від оборонних до більш агресивних, а також зміна поглядів на роль ядерної зброї та принципи застосування військової сили (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові відмінності у військових доктринах російської федерації (1993-2014)

Характеристика	1993	2000	2010	2014
Сприйняття загроз	регіональні конфлікти; внутрішня нестабільність	тероризм; послаблення міжнародних механізмів безпеки	НАТО; внутрішні політичні загрози; гібридна війна	внутрішні загрози; інформаційна війна; НАТО; зміна режимів у сусідніх країнах

Продовження табл. 1

Характеристика	1993	2000	2010	2014
Стратегічні цілі	пострадянська адаптація; стабільність у ближньому зарубіжжі	утвердження регіонального впливу; захист національних інтересів	підтримання балансу сил; розвиток неядерного стримування; внутрішня стабільність	консолідація сфери впливу; протидія загрозам союзним режимам; посилення неядерного стримування
Ядерна зброя	відмова від незастосування першим; стримування агресії	перше застосування у відповідь на загрози національній безпеці; стримування регіональних воєн	підвищення порогу (екзистенційна загроза); інтеграція звичайних високоточних озброєнь у стримування	продовження акценту на ядерному стримуванні; посилення неядерного стримування
Застосування сили	регіональні конфлікти; внутрішня стабільність; швидке розгортання	включення внутрішніх загроз; ретельна оцінка перед застосуванням сили	захист громадян за кордоном; розвиток неядерного стримування	пріоритезація некінетичних засобів; визнання гібридної війни; занепокоєння військовою активністю в сусідніх країнах

Джерело: розроблено авторами.

3. Концепції війн генерала Герасимова

Розглянуті військові доктрини росії були доповнені окремими концепціями ведення війни, сформульовані начальником ГШ ВС рф генералом Валерієм Герасимовим. У січні 2013 року генерал Валерій Герасимов, призначений на посаду за кілька місяців до того, оприлюднив свою доповідь “Основные тенденции развития форм и способов применения ВС, актуальные задачи военной науки по их совершенствованию” на засіданні Академії військових наук росії. В основі запропонованої ним концепції війни було адаптивне використання військової сили в умовах “стирання відмінностей між станом війни та миру, коли війни вже не оголошуються, а розпочавшись – йдуть за незвичним шаблоном”. Акцептувалась роль невійськових способів у досягненні політичних та стратегічних цілей, які в окремих випадках за своєю ефективністю можуть значно перевершувати силу зброї. До невійськових засобів було віднесено формування та підтримку політичної опозиції, економічні санкції та ембарго, політичний та дипломатичний тиск та, як наслідок, зміну уряду. Відкрите застосування військової сили розглядалось лише на певному етапі, переважно для досягнення остаточного успіху у конфлікті. Водночас генерал Герасимов підкреслював, що “кожен конфлікт є унікальним, і не завжди можливо застосовувати цю схему” (рис. 1) [30].

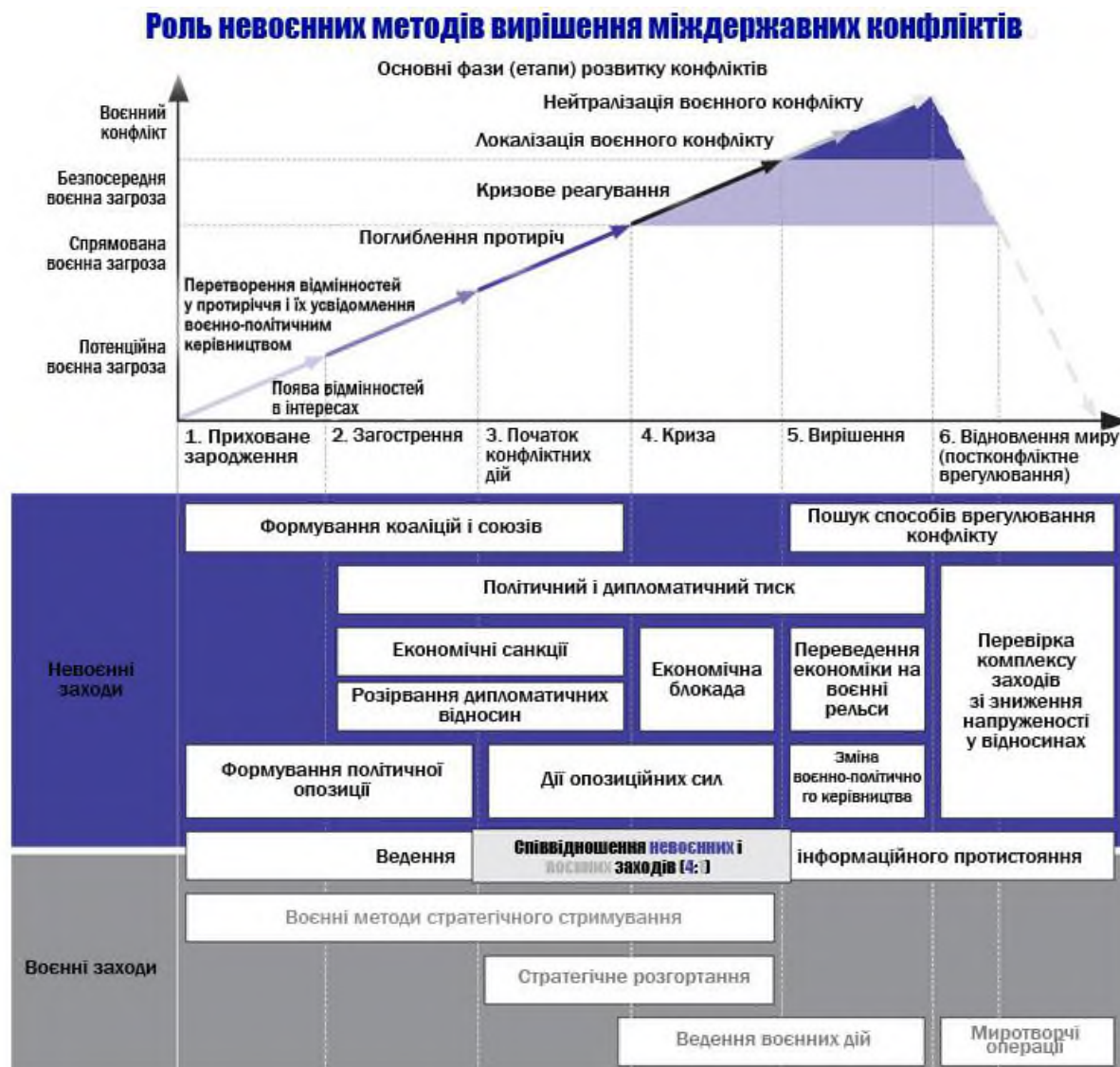

Рис.1. Роль невійськових методів під час вирішення міждержавних конфліктів
 Джерело: [30]

Він представив також новий підхід до безпосереднього ведення війни, де найважливішими аспектами мали бути:

- бойові дії, що уникають безпосереднього контакту завдяки високій мобільності підрозділів;
- зменшення економічного потенціалу держави через атаки на критичну інфраструктуру;
- масове використання високоточної зброї, безпілотників, спеціальних підрозділів та повстанських формувань;
- атаки, що проводяться на території всієї держави, а не лише на лінії зіткнення;
- ведення інформаційної війни.
- Частиною західного світу це сприймалося як певна схема відносно нової концепції гібридної війни, згідно з якою росія мала проводити свою кампанію в Україні, захоплюючи за допомогою неозначених солдатів Крим та дестабілізуючи Донбас.

На початку 2019 року Валерій Герасимов оголосив нову, змінену концепцію війни [31]. Обговорюючи сучасні війни, Герасимов звернув увагу на необхідність активного використання потенціалу “п’ятої колони” для дестабілізації ситуації разом з одночасними ударами з повітря по найважливіших об’єктах. Нову стратегію росії він назвав “стратегією

активної оборони”. Вона передбачає одночасне та комплексне використання політичних, економічних, інформаційних та інших невоєнних інструментів. Але найважливішим є відповідна підготовка та застосування збройних сил. Решта, невійськові інструменти, лише створюють умови для застосування військових сил і мають вплив на перебіг війни. Кожен з цих інструментів має свою окрему стратегію. Важливою є їхня відповідна координація та керування всіма цими інструментами. Стратегії повинні передбачати майбутній характер воєн, майбутні дії та їхні наслідки.

Однак нова концепція вже не передбачала боротьби “за душі” та не підкреслювала значення психологічних дій, як це було у виступі Герасимова у 2013 році. Тепер пріоритетом визначалися сучасні технології та новітні озброєння. Цифрові технології, роботизація, безпілотні системи та радіоелектронна боротьба ставали головною метою розвитку російських збройних сил. Щодо способу ведення бойових дій, на перший план висувалося ведення війни поза межами власної держави в рамках стратегії обмежених дій. Її основою було створення самостійно діючих військових угруповань (тактичних груп) з високою мобільністю та можливостями виконання найскладніших завдань [31].

4. Воєнні стратегії росії, використані в повномасштабній війні проти України

Війна в Україні розпочалася ще у 2014 році із захоплення Кримського півострова так званими “зеленими чоловічками”, які фактично були російськими військовослужбовцями, та захоплення контролю над частиною Донбасу сепаратистськими силами, підтримуваними Москвою. Росія скористалася тимчасовою слабкістю України та хаосом, спричиненим Революцією Гідності, відстороненням президента Януковича й кардинальними змінами в критичних інституціях, щоб зайняти територію Криму “без пострілу” та підтримувати так звані “сепаратистські республіки” Донецька та Луганська. Відкритий конфлікт частково заморозився у 2015 році, а росія продовжила гібридну війну проти України, яка тривала аж до 24 лютого 2022 року.

Майже повна реалізація оголошеної у 2019 році Герасимовим концепції відбулася 24 лютого 2022 року, коли росія завдала удару з чотирьох напрямків. Головним напрямком атаки був центр країни, який атакували з півночі, з території Білорусі, а метою було захоплення Києва, усунення чинного уряду та встановлення нового, прихильного до співпраці з росією. Окрім колон армії, що вже на другий день дійшли до околиць столиці, допоміжними діями мали стати десанти на аеропорти в Гостомелі та Борисполі. План передбачав забезпечення місця для посадки транспортних літаків Іл-76 підрозділами повітряно-десантних військ, які вже використовувалися для подібних операцій в Афганістані, та безпосередню доставку військ і техніки на аеродроми, розташовані приблизно за 30 кілометрів від Києва. Спроби десанту на аеродром у Гостомелі були швидко знівельовані, і вже наприкінці першого дня Україна встановила над ним контроль. Атаки на Київ та Гостомель супроводжувалися ударами в бік Харкова з Белгорода, у напрямку Запоріжжя та Маріуполя з Донецька, а також в бік Херсона та Мелітополя з Кримського півострова. Вже за кілька днів росіяни взяли в оточення або напівоточення найважливіші міські центри регіонів: Київ, Чернігів, Суми, Харків, Маріуполь, Херсон та Миколаїв. За задумом, через оточення планувалося створення “котлів”, у яких війська, що обороняли міста, регулярно обстрілювалися б артилерією, а шляхи постачання блокувалися б, як це сталося під час облоги Грозного в 1999 році. Завдяки цьому виснажені війська мали здаватися або вести відчайдушну оборону, яка б незначною мірою могла загрожувати російським підрозділам. Така тактика дозволила захопити Мелітополь і Херсон, а після понад двомісячної облоги — Маріуполь. Аналогічно діяли й на наступних етапах війни, захоплюючи Северодонецьк, Лисичанськ та Бахмут. Паралельно росіяни завдавали ракетних ударів по важливих об’єктах військової інфраструктури по всій території України, намагаючись послабити таким чином потенціал української армії та змусити українців розсіювати сили, які повинні бути готові до оборони та посиленого захисту об’єктів у різних

частинах держави. Однак, попри окремі успіхи, на початковому етапі війни 2022 року росія зазнала поразки.

Причин цієї поразки було щонайменше кілька. Першою стало недооцінення потенціалу та залученості Збройних Сил України, а також спротиву українського народу військовим діям, диктованим росією, подібно до того, як російські війська зустрічали опір у Фінляндії, Афганістані чи Чечні. Планована блискавична війна не вдалася через запеклий опір та переконання українського суспільства в необхідності тотальної оборони. Розраховуючи на швидке захоплення влади, росіяни не повною мірою використали потенціал артилерії, що значно обмежило їхні наступальні можливості. Другою помилкою була відсутність встановлення повної переваги в повітрі. Хоча росія мала значну перевагу за кількістю літаків і вертольотів, однак широке застосування систем протиповітряної оборони, а також відносно дешевих переносних зенітних ракетних комплексів Україною та значні втрати в бойових вертольотах обмежили використання російської авіації. Відсутність взаємодії між підрозділами авіації та наземними військами призвела до провалу доктрини, заснованої на одночасному застосуванні різних родів військ. Третьою помилкою стала слабка координація дій і надмірне розосередження батальйонних тактичних груп. Вразливі до українських атак малими мобільними підрозділами, вони досягали своїх цілей лише зі значними втратами. Багатокілометрові колони з постачанням були слабо захищені й ставали легкою ціллю, а за кілька днів повністю були зупинені. Через це війська, що оточували різні міста України, мали дуже обмежені можливості та, подібно до підрозділів СРСР під час фінської Зимової війни, були змушені відступити з-під Києва, Чернігова, Сум і частково Харкова. Четвертою помилкою росіян було недооцінення міжнародної підтримки України, особливо з боку держав-членів НАТО. Також вчинення жорстоких злочинів проти цивільного населення у Бучі та Ірпені призвело до ще активнішого залучення суспільств західних країн до допомоги Україні й посилювало тиск на міжнародну спільноту.

Під кінець літа 2022 року російські війська втратили близько 15 000 солдатів, що відповідає втратам, яких СРСР зазнав за 10 років війни в Афганістані [32]. Це обумовило зміни в тактиці росії, яка зосередила основні зусилля на розширення окупованих територій. Після поразки під Києвом росіяни розпочали будівництво укріплень уздовж усієї лінії фронту і підготовку до можливого контрнаступу українських військ. Водночас восени 2022 року росія розпочала кампанію ракетних і дронівих атак, спрямованих переважно на знищення української критичної інфраструктури. При цьому вона використала слабкість української протиповітряної оборони, що базувалася переважно на радянській техніці з майже вичерпаними на той час запасами зенітних ракет. Унаслідок цих атак були знищені електростанції, нафтопереробні заводи, нафтобази, теплоцентралі, об'єкти водної інфраструктури, склади з продовольством, переважно зерном. Це суттєво вплинуло на цивільне населення, яке зіткнулося з нестачею електроенергії та перебоями в теплопостачанні. У відповідь на ці атаки західні держави збільшили постачання систем протиповітряної оборони та боєприпасів до них.

У 2023 році відбувся перехід росії до оборонної війни, яка полягала в організації міцної позиційної оборони з епізодичними контрударами. Затримка поставок Україні далекобійних ракет і танків дозволила росії здійснити перегрупування та зміцнити оборону після її прориву на півдні Харківської області та на півночі Херсонської. Готуючись до українського контрнаступу, росіяни збудували укріплення, відомі як "лінія Суворовікіна". До їхнього складу входили мінні поля, протитанкові загородження та системи окопів. Щоб знищити наступальний потенціал українців, російські війська почали масово використовувати дрони-камікадзе "Ланцет", квадрокоптери, оснащені різними видами гранат, та здійснювати регулярні артилерійські обстріли. В рамках контрударів використовувалися танки, броньовані бойові машини, що діяли за підтримки артилерії та авіації. Масштабне використання дронів кардинально змінило характер бойових дій.

Водночас застосування засобів РЕБ знизило ефективність застосування високоточних боеприпасів, наданих Україні США. У своєму аналізі війни в листопаді 2023 року Головнокомандувач Збройних Сил України генерал Валерій Залужний зазначив, що “Україна за п’ять місяців свого контрнаступу змогла просунутися лише на 17 кілометрів. Як і в Першій світовій війні, ми досягли такого рівня технологій, який заводять нас у глухий кут. Для виходу з цієї патової ситуації потрібен значний технологічний стрибок” [33].

З 2024 року війна набула характеру виснаження, де обидві сторони прагнуть підірвати ресурси та боєздатність одна одної протягом тривалого часу. При цьому, російська армія використовує комбіновану тактику, спрямовану на змушення українських сил відступати. Вона полягає в поєднанні масованого використання безпілотників для виявлення цілей із подальшим застосуванням потужних керованих авіаційних бомб та артилерії для підготовки наступу піхоти. Кожен елемент атаки підтримує інші, що відбуваються одночасно або хвилями, створюючи кумулятивний ефект, який чинить значний тиск на українських військових. У свою чергу, Україна також активно розвинула власні безпілотні та роботизовані системи, досягла значних успіхів у сфері радіоелектронної боротьби, що дозволило проводити операції глибокого ураження на території противника. Сучасні безпілотні технології та радіоелектронна боротьба стали ключовими елементами бойових дій, забезпечуючи перевагу в розвідці, завданні ударів і протидії для обох сторін. Таким чином російсько-українська війна повністю змінила характер сучасної війни, поставивши можливість досягнення перемоги в пряму залежність від розвитку нових технологій та їхнього впровадження.

Висновки

Російська військова доктрина пройшла значну еволюцію від початку XX століття, адаптуючись до змін геополітичної обстановки та досвіду військових конфліктів. Незважаючи на це, ключові риси російських військових дій залишаються незмінними: обґрунтування агресії, готовність до великих людських втрат та скоєння воєнних злочинів.

Після розпаду СРСР російські військові доктрини поступово зміщувалися від оборонної спрямованості до більш агресивної, розширюючи спектр загроз і змінюючи погляди на застосування військової сили. На перших етапах повномасштабного вторгнення в Україну російська федерація реалізовувала прийняту військову доктрину 2014 року та концепцію генерала Герасимова із застосуванням невійськових засобів та швидких, рішучих дій. Проте невдачі першого року війни, зумовлені низкою факторів, змусили росію змінити тактику і форми бойового застосування військ росії.

Сучасні безпілотні технології та засоби радіоелектронної боротьби стали ключовими елементами бойових дій, забезпечуючи перевагу в розвідці, завданні ударів та протидії для обох сторін. Таким чином, російсько-українська війна повністю змінила характер сучасної війни, поставивши можливість досягнення перемоги в пряму залежність від розвитку нових технологій та їхнього впровадження.

Список літератури

1. Nawrocki K. Agresja 17 września 1939 r. – historyczne kłamstwo bieżącej polityki Kremla. *Instytut Pamięci Narodowej*. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/150154,Agresja-17-wrzesnia-1939-r-historyczne-klamstwo-biezacej-polityki-Kremla-Prezes-.html> (accessed 10.05.2025).
2. Guardian News. Russia-Ukraine crisis: Putin orders military operation in Ukraine. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=asuhx16wlWo> (accessed 10.05.2025).
3. Kujala A. Illegal Killing of Soviet Prisoners of War by Finns during the Finno-Soviet Continuation War of 1941-44. *The Slavonic and East European Review*. 2009. № 87 (3). P. 429-451. URL: <http://www.jstor.org/stable/40650407>.

4. Magula J. Exploring factors and implications of violence against civilians: a case study of the Soviet-Afghan war. *Small Wars & Insurgencies*. 2023. Vol. 34. № 7. P. 1295-1321. URL: <https://doi.org/10.1080/09592318.2023.2231198>.
5. Memorandum on Accountability for Humanitarian Law Violations in Chechnya. *Human Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/news/2000/09/12/memorandum-accountability-humanitarian-law-violations-chechnya> (accessed 10.05.2025).
6. SNHR's Ninth Annual Report on the Most Notable Violations by Russian Forces Since the Launch of Russia's Military Intervention in Syria on September 30, 2015. *Syrian Network for Human Rights*. URL: <https://snhr.org/blog/2024/09/30/snhrs-ninth-annual-report-on-the-most-notable-violations-by-russian-forces-since-the-launch-of-russias-military-intervention-in-syria-on-september-30-2015/>.
7. Kurczab J. Zbrodnia katyńska jako ludobójstwo. Próba systematyzacji kwalifikacji prawnokarnej. *Dzieje Najnowsze*. 2017. Vol. 49. № 3. P. 27–47. URL: <https://doi.org/10.12775/DN.2017.3.02>.
8. Renic N. The Cost of Atrocity: Strategic Implications of Russian Battlefield Misconduct in Ukraine. *Ethics & International Affairs*. 2024. № 38 (1). P. 6-16. URL: <https://doi.org/10.1017/S0892679424000054>.
9. Залужний В. Нова природа війни змінила сутність основ глобальної безпеки: український досвід і майбутній світовий порядок. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/04/25/7509135/> (дата звернення: 10.05.2025).
10. Persson G. Learning from Foreign Wars: Russian Military Thinking. Solihull: Helion and Company, 2013. 184 p.
11. Adamsky D., Vadis Q. Russian Deterrence? Strategic Culture and Coercion Innovations. *International Security*. 2025. № 49 (3). P. 50-83. URL: https://doi.org/10.1162/isec_a_00502.
12. Luzin P., Roshchin E. Russia's Strategy and Military Thinking: Evolving Discourse by 2025. *Center for European Policy Analysis (CEPA)*. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/russias-strategy-and-military-thinking-evolving-discourse-by-2025/> (accessed 10.05.2025).
13. Zieliński W. Rosja – strategia imperium. Ante Portas. *Studia nad Bezpieczeństwem*. 2016. № 1 (6). P. 349-366.
14. Surowiec K., Razin A. Założenia geopolityki Iwana IV Groźnego i jej realizacja w Rosji w latach 1547-1584. *Humanities and Social Sciences*. 2016. № 21 (1). P. 153-165.
15. Dimitrov A., Durev G. Peter I and the Birth of the Russian Empire: Political Leadership and Military Successes in Comparative Perspective. *Vestnik MGIMO-Universiteta*. 2021. № 6 (81). P. 71-88. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2021-6-81-71-88>.
16. Grzelak C. Armia Czerwona po wojnie polsko-rosyjskiej 1919–1921 roku. *Studia z Dziejów Wojskowości*. 2014. № 3. P. 255-265.
17. Kontrofensywa bolszewicka 1920 roku. *Dzieje.pl*. URL: <https://dzieje.pl/aktualnosci/kontrofensywa-bolszewicka-1920-roku> (accessed 10.05.2025).
18. Thompson C. E. Miracle on the Vistula: The Red Army's Failure and the Birth of the Deep Operations Theory of Annihilation. *Defense Technical Information Center*. URL: https://archive.org/details/DTI_AD1039948 (accessed 12.10.2023).
19. Ziemke E. F. The Soviet Theory of Deep Operations. *Parameters*. 1983. № 13(1). P. 24-32. URL: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.1339>.
20. Grau L. W., Gress M. A. The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost. Lawrence, KS: University Press of Kansas, 2002. 417 p.
21. Grau L. W. The Bear Went Over the Mountain: Soviet Combat Tactics in Afghanistan. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1996. 223 p.
22. Arbatov A. The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya. Marshall Center Papers. George C. Marshall European Center for Security Studies, 2000. 38 p.
23. Bakshi J. Russia's National Security Concepts and Military Doctrines: Continuity and Change. *Strategic Analysis*. 2000. Vol. 26. № 7. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_oct00baj01.html (accessed 10.05.2025).
24. The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation. *Federation of American Scientists*. URL: <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html> (accessed 10.05.2025).
25. Russia's Military Doctrine. *Arms Control Association*. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2000-05/russias-military-doctrine> (accessed 10.05.2025).
26. Cohen A., Hamilton R. E. The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications. *U.S. Army War College Press*. URL: <https://press.armywarcollege.edu/monographs/576/> (accessed 10.05.2025).
27. Tsyppkin M. What's New In Russia's New Military Doctrine? *Radio Free Europe/Radio Liberty*. URL: https://www.rferl.org/a/Whats_New_In_Russias_New_Military_Doctrine/1970150.html.
28. Российская Федерация. Военная доктрина Российской Федерации: утверждена Указом Президента Российской Федерации от 5 февраля 2010 г. № 146. *Российская газета*. 2010. URL: <https://rg.ru/documents/2010/02/10/doktrina-dok.html> (дата обращения: 10.05.2025).
29. Российская Федерация. Военная доктрина Российской Федерации: утверждена Указом Президента Российской Федерации от 25 декабря 2014 г. № Пр-2976 *Российская газета*. 2014. URL: <https://rg.ru/documents/2014/12/30/doktrina-dok.html> (дата обращения: 10.05.2025).

30. Ценность науки в предвидении. *ВПК*. URL: https://vpk.name/news/85159_cennost_nauki_v_predvidenii.html (дата обращения:12.05.2025).
31. Фельгенгауэр П. Добиться превосходства над остальным человечеством. *Новая газета*. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2019/03/09/79808-dobitsya-prevoshodstva-nad-ostalnym-chelovechestvom> (дата обращения:12.05.2025).
32. Harris S., Duplain J. Russia to “run out of steam” soon in Ukraine: U.K. intelligence chief. *The Washington Post*. 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/07/22/russia-ukraine-mi6-intelligence-pause/> (accessed 12.05.2025).
33. Zaluzhny V. Ukraine’s commander-in-chief on the breakthrough he needs to beat Russia. *The Economist*. 2023. URL: <https://www.economist.com/europe/2023/11/01/ukraines-commander-in-chief-on-the-breakthrough-he-needs-to-beat-russia> (accessed 12.05.2025).